

Judikatura k 5. rodinněprávnímu sympozium

Participace dětí v opatrovnickém řízení

II ÚS 725/18 ze dne 8.10.2018 – „Právo dítěte být slyšeno v řízení, které se jej týká, ve smyslu čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, se neomezuje na pouhé zjištění názoru dítěte na projednávanou záležitost, ale zahrnuje také další komunikaci s dítětem a informování jej o řízení, včetně toho, jak nakonec bylo rozhodnuto a jak byl zohledněn jeho zjištěný názor. Za dodržení tohoto práva odpovídá soud. Je-li dítě způsobilé být v řízení vyslechnuto přímo soudem a není-li to rozporné s jeho nejlepším zájmem, pak by to měl být rovněž přímo soud, kdo dotčenému dítěti přístupnou formou vysvětlí, jak v jeho záležitosti bylo rozhodnuto...Právo dítěte být slyšeno v záležitosti, která se ho týká, **...není obecně vázáno na žádný věkový limit dítěte; konkrétní podoba jeho realizace vždy musí reflektovat věk, vyspělost a nejlepší zájem dítěte.**

Je-li účastníkem řízení nezletilé dítě zastoupené jmenovaným kolizním opatrovníkem, které je schopno pochopit, že je vedeno soudní řízení, které se jej týká, vyžaduje jeho právo na projednání věci v jeho přítomnosti a také komunikaci a kontakt dítěte s jeho opatrovníkem způsobem a v míře odpovídající věku, preferencím, vyspělosti a nejlepšímu zájmu dítěte....I dítě má právo být důležitým subjektem a účastníkem řízení, nikoli jen objektem ochrany a pasivním pozorovatelem rozhodování své záležitosti.“

IV ÚS 3900/14 ze dne 4.11.2015 – „Zejména v soudních řízeních, která se dotýkají osobnostních práv dítěte a kde názor dítěte hraje významnou roli...by soudy měly přistupovat ke zjištění názoru dítěte velmi pečlivě. Skutečnost, že dítě nebylo před odvolacím soudem slyšeno a tento soud změnil pro dítě příznivé (z jeho pohledu) rozhodnutí soudu prvního stupně, může vést k porušení práva na spravedlivý proces...V závislosti na věku dítěte a jeho rozumové vyspělosti by dítěti mělo být umožněno, aby svůj názor účastníka řízení „obhájilo“ i před odvolacím soudem.“

(Tento nálezež je uveden i níže v souvislosti s řešením neshody vůle rodičů při změně příjmení)

II ÚS 2355/22 ze dne 24.1.2023 – Pokud krajský soud zvažoval změnu prvostupňového rozhodnutí, které bylo v souladu s přáním nezletilé, na rozhodnutí, které zcela odporovalo její vůli, měl nezletilou slyšet sám. Jedině tak mohl posoudit „opravdovost“ jejích postojů.

II ÚS 1931/17 ze dne 19.12.2017 – Přestože nelze zjišťování názoru nezletilých prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí považovat za porušení práva dítěte být slyšeno...nejsou-li zde však žádné okolnosti, které by to vylučovaly, je třeba **preferovat přímé vyslechnutí dotyčného nezletilého** (viz bod 47). Za tím účelem může soud **nařídít jednání**, dostavit se **osobně do bydliště dítěte**, popř. tam **vyslat asistenta soudce**, dotázat se nezletilého některým z **audiovizuálních prostředků elektronické komunikace, telefonicky** atd. (viz bod 46).

Tento nepřímý způsob komunikace s dítětem je praktický zejména v případech větší nebo značné vzdálenosti bydliště dítěte od soudu, který věc projednává. Vzhledem ke stále většímu počtu sporů přeshraničních nabývá způsob kupř. telekonference stále na významu.

II ÚS 2866/17 ze dne 28.2.2018 - ...nelze na dítě nahlížet jako na pouhý objekt, o němž rozhodují jiní, ani jej nelze stavět do role pasivního pozorovatele událostí....Právo **být přítomen** projednávání své věci a jeho právo **být v tomto řízení slyšen a projevit své stanovisko**...mu umožňuje, byť jen do určité míry, **vyrovnat nerovné postavení** ve vztahu k rodičům, popř. koliznímu opatrovníkovi....Toto právo je **jen právem, a nikoli povinností**. O této skutečnosti musí být **poučen** a musí mít vždy možnost svůj názor či přání v řízení **nesdělít** nebo **se nevyjádřit** ke konkrétním skutečnostem. Toto právo totiž zahrnuje také právo mlčet a nevyjadřovat se, **možnost se vyjádřit mu musí být nabídnuta, ale on je oprávněn jeho realizaci odmítnout.**

Skutečnost, že bylo dítě před pohovorem se soudcem náležitě poučeno, by měla být v protokole o tomto slyšení vždy uvedena.

IV ÚS 827/18 ze dne 10.4.2018 – „K porušení práva na soudní ochranu jednoho z rodičů...dojde také tím, že obecný soud při posuzování nejlepšího zájmu dítěte nepřihlédne k právu dítěte zúčastnit se řízení v jeho věci, sdělit své stanovisko a být vyslyšeno v soudním řízení...“

III ÚS 1265/16 ze dne 19.6.2018 – *v souvislosti s odnětím dítěte a jeho umístěním mimo rodinné prostředí - v ústavní výchově:*

Bod 41: ...Dítě (účastník řízení) není pouhým objektem rozhodování a není ani důvod **upírat mu** (jako účastníku řízení) **právo být přítomen při projednávání věci...neboť** výslech dítěte je i **způsobilým pramenem potřebných skutkových poznatků**. Při zjišťování názoru dítěte je přitom právní úpravou i předchozí judikaturou akcentováno přímé slyšení dítěte, jehož prostřednictvím **soudce získá potřebný bezprostřední dojem** a může **eliminovat riziko dezinterpretace** názoru dítěte hrozící při jeho zjišťování prostřednictvím třetí osoby (zástupce, orgánu sociálně-právní ochrany dětí, znalce). **Výjimečně** pak lze získat názor dítěte zprostředkovaně, avšak pro takový postup musí být dán důležitý důvod (např. věk dítěte nebo ochrana jiných důležitých zájmů dítěte), který by měl rovněž plynout z obsahu rozhodnutí soudu.

II ÚS 1338/20 ze dne 3.3.2021 - ...Za předpokladu, že je dítě dostatečně rozumově a emocionálně vyspělé, **je nutné jeho přání považovat za zásadní vodítko** při hledání jeho nejlepšího zájmu. Současně však **není možné**, aby obecné soudy své rozhodnutí založily **toliko na jeho jednou vysloveném přání** za konkrétních specifických okolností a **nikoliv na pečlivém a komplexním posuzování jeho zájmů**, a to i při rozhodování o místě bydliště a místa výkonu povinné školní docházky.

Jedním z posledních náleží, vycházejících z nerespektování participačního práva dítěte cizozemským, ale ani českým soudem a tím porušením práva na spravedlivý proces, je náleží

II ÚS 859/23 ze dne 23.8.2023 – v němž byly řešeny poměry dítěte, které je stáním občanem Ruské federace a také oba jeho rodiče byli ruskými státními občany, nicméně otec nabyt v průběhu soudního řízení státního občanství České republiky. Po jejich rozvodu v roce 2017, kdy dcera byla cca pětiletá, došlo mezi nimi k uzavření dohody, dle níž bude nezletilá mít bydliště u otce v České republice, a od té doby nepřetržitě – s výjimkou období prázdnin a návštěv v Rusku, zde skutečně žije – navštěvuje základní školu, má zde své přátele a sociální zázemí. Poté na základě návrhu matky o věci rozhodoval soud v Petrohradu, který – byť zatím nepravomocně – svěřil dceru do péče matky. Vzhledem k tomu, že ruský soud rozhodoval jako první, soud v ČR řízení zastavil pro nedostatek mezinárodní příslušnosti.

Ústavní soud zjistil, že ani při řešení mezinárodní příslušnosti soudu, ani při rozhodování ve věci samé **ruský soud nezjistil názor nezletilé**, nepřikročil k jejímu slyšení a tak **porušil její právo zúčastnit se řízení**, které se jí týká a sdělit své stanovisko, dle čl. 9 odst.2 a čl. 12 odst.2 Úmluvy o právech dítěte. Zejména v řízení o uspořádání jeho poměrů při péči o ně nebo styku s ním je třeba její názor vnímat jako zásadní vodítko při hledání jejího nejlepšího zájmu (viz bod 28, 32, 34). Proto **nemohla být ani otázka mezinárodní příslušnosti soudu postavena najisto**, neboť v řízení **cizího státu nebyla respektována a spolehlivě zajištěna participační práva nezletilé** - jakkoliv se jedná o **základní interpretační princip** pro soud a další orgány veřejné moci. **Ruské soudy rozhodly bez splnění podmínek řízení**, neboť jakkoliv bylo v řízení doloženo zprávami školy, praktického lékaře, provozovatelů mimoškolních aktivit nezletilé, že se zdržuje trvale na území České republiky, nebraly v úvahu ani Smlouvu o právní pomoci – čl. 30, ani **nebyl názor dítěte** – tehdy ve věku cca deseti let, **vůbec zjišťován**, přestože jej nelze v žádném řízení vůbec pominout (body 44, 46). Proto došlo k porušení čl. 36 odst.1 Listiny základních práv a svobod.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 10. 2017, sp. zn. 21 Cdo 1852/2017, uveřejněný pod číslem 3/2019 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek

Právní věta: V řízení o určení otcovství podle ustanovení § 783 odst. 2 o. z. soud nezjišťuje názor dítěte způsobem uvedeným v ustanovení § 100 odst. 3 o.s.ř. Příbuzenství ve formě rodičovství sleduje přirozený stav věcí, tedy kdo je skutečným rodičem dítěte, jako danou a neměnnou hodnotu, která je objektivně zjištělná na základě vědeckého poznání.

Ke zjištění názoru dítěte dále např.:

rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. 2. 2024, sp. zn. 24 Cdo 3273/2023

rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 5. 2013, sp. zn. 30 Cdo 1376/2012, uveřejněný pod č. 82 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek ročník 2013.

rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. 8. 2009, sp. zn. 30 Cdo 1721/2009

rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. 11. 2022, sp. zn. 24 Cdo 3173/2022

rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 10. 2019, sp. zn. 21 Cdo 1962/2018

rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 3. 2024, sp. zn. 24 Cdo 1173/2023

rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 4. 2019, sp. zn. 21 Cdo 5036/2017

Právní věta: Má-li soud dospět k závěru, že určité opatření soudu, jímž se zasahuje do přirozených vazeb mezi rodiči a dětmi, je v zájmu dítěte, musí být tento právní závěr podložen provedenými důkazy a patřičně odůvodněn, včetně uvedení hledisek, která vzal soud do úvahy, jakož i zjištěním názoru dítěte (je-li možné jej – byť zprostředkovaně – zjistit). Nelze usuzovat, že rozhodnutí bude v nejlepším zájmu dítěte, jestliže požadavek čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, objektivně vzato, nebude naplněn.

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva:

Rozsudek C. Proti Chorvatsku ze dne 8.10.2020:

jednalo se o situaci, kdy matka podala proti otci trestní oznámení pro sexuální zneužívání dítěte a žádala o přerušování kontaktů mezi nimi. V řízení toto podezření nebylo prokázáno, ze znaleckého posudku byl však zjištěn závislý, symbiotický vztah mezi matkou a synem, který byl pro vývoj dítěte nezdravý. Soud svěřil chlapce do péče otce, kterému byl předán na základě výkonu rozhodnutí. Ten však utekl zpět k matce a následně bylo dítě svěřeno zpět do dočasné péče matky. Evropský soud pro lidská práva shledal porušení čl. 8 Úmluvy, neboť na straně jedné dítě v řízení nebylo řádně zastoupeno opatrovníkem a zejména nebyl zjištěn jeho názor, ačkoliv mu bylo v době řízení devět let a byl schopen tento názor vytvořit a soudu sdělit. „Soud zkoumá, zda byli rodiče dostatečně zapojeni do rozhodovacího procesu, což platí přiměřeně i pro děti ve všech soudních a správních řízeních, které se dotýkají jejich práv podle čl. 8 Úmluvy...Zapojení není dostatečné, pokud děti schopné formulovat svůj vlastní názor neměly příležitost být slyšeny a pokud jejich názoru nebyla s ohledem na jejich věk a vyspělost dána náležitá váha...“

Došlo tedy k **nerespektování jeho participačních práv** a porušení čl. 12 Úmluvy o právech dítěte. (viz Zpravodaj KVZ 1/2021 – str.11)

Další z mnoha rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva je

Rozsudek ze dne 8.2.2022... Q a R proti Slovinsku

Jednalo se o svěřeni dětí do pěstounské péče. Matka dětí byla zavražděna v době, kdy dětem bylo 3 a 5 let. Babička ze strany matky si pála postarat se po smrti dcery o obě vnoučata. Po několika měsících její péče byly děti umístěny v pěstounské péči mimo biologickou rodinu.

Soud konstatoval nepřiměřenou délku řízení, nicméně rozhodl o neporušení čl. 8 Úmluvy v řízení o styku prarodičů s dětmi i přesto, že děti nebyly řádně zastoupeny opatrovníkem, že soud nevyslechl znalce a zejména nedošlo k výslechu dětí soudem. V tomto směru Soud došel k závěru, že v době rozhodnutí vnitrostátního soudu bylo dětem 5 a 8 let a nebyly schopny si na věc vytvořit vlastní názor (jakkoliv jiná rozhodnutí v rozsudku citovaná povinnost soudu vyslechnout děti přímo soudem akcentují).

Poznámka: Pojem „výslech dítěte“ není v daném kontextu z hlediska českého procesního práva správný. Ten je totiž vázán určitými pevnými pravidly, která rozhodně nejsou aplikovatelná na zjištění názoru dítěte. České právo by mělo spíše používat termín „slyšení“ nebo „pohovor s dítětem“, neboť tyto termíny neevokují pojem výslechů daný v civilním nebo v trestním právu.